

Forsvare, forsterke og fornye folkestyret

**Rødts alternativ til å
gi mer makt til EU**

Forsvare, forsterke og fornye folkestyret

Utgitt av Rødts stortingsgruppe, juni 2025.

Rødts alternativ til å gi mer makt til EU

Rødts stortingsgruppe

Postadresse: Stortinget, Postboks 1700 Sentrum, 0026 Oslo

E-post: postmottak.rodt@stortinget.no

Telefon: 23 31 23 95

Rødt

Adresse: Storgata 33, 0184 Oslo

E-post: roedt@roedt.no

Telefon: 22 98 90 50

Innhold

Innledning	s. 4
Norges relasjon til EU må reforhandles	s. 6
Handlingsrommet i EØS-avtalen må utnyttes bedre	s. 11
En robust sikkerhetspolitikk utenfor EU	s. 15
Demokratisk kontroll over krafta	s. 21
Et demokratisk arbeidsliv uten overnasjonal markedstvang	s. 27
En effektiv jernbane i offentlig regi	s. 32

Innledning

Vi lever i usikre tider, hvor grunnleggende, demokratiske rettigheter settes under press fra autoritære, høyreorienterte regimer i både Russland og USA. Bør Norge søke «en trygg havn» ved å bli medlem av EU, eller i det minste implementere flere av EUs rettsakter gjennom EØS-avtalen raskere?

I denne rapporten går vi gjennom hvorvidt EU-medlemskap vil gjøre Norge tryggere. Vi går gjennom hva EØS-avtalen har betydd for arbeidsplasser, for infrastrukturen som bosetning og arbeidsplasser avhenger av og hvilke grep Norge må ta overfor EU for å stå bedre rustet i urolige tider.

Ved de siste valgene fikk det fascistiske partiet AfD 20 prosent av stemmene i Tyskland, Marine Le Pens parti fikk over 29 prosent i Frankrike og Italia fikk sin mest høyreorienterte regjering siden andre verdenskrig. Også på EU-nivå fortsetter framgangen: Etter parlamentsvalget i fjor har ytre høyre nå over en femtedel av setene i EU-parlamentet. På EUs østre flanke styres nå Ungarn og Slovakia av autoritære, Putin-vennlige statsledere, som blokkerer og bremser både EUs sanksjoner mot Russland og støtte til Ukraina.

Sentrale EU-land som Tyskland og Frankrike stod opp mot amerikansk press for å starte angrepskrig mot Irak på sviktende grunnlag i 2003. Lederne i disse landene har ikke stått konsekvent opp mot angrepskrig siden og er betraktelig mer støttende til Israels folkemord og okkupasjon av Palestina enn Norge. Det er ingen grunn til å se mot EU som en prinsipiell forsvarer av folkeretten.

Skal Norge bli et bedre og tryggere samfunn, må vi tvert imot sikre arbeidsfolks rettigheter, styrke det nasjonale folkestyret og sikre folkevalgt kontroll over naturressurser og felles velferd. Det forutsetter at vi setter norske interesser foran EØS-avtalen og erstatter den med en normal handelsavtale, og ikke søker medlemskap i EU.

Marie Sneve Martinussen, leder i Rødt
Bjørnar Moxnes, utenrikspolitisk talsperson

Norges relasjon til EU må reforhandles

EØS-avtalen er en abonnementsordning på markedsliberal høyrepolitikk som uthuler demokratiet og flytter makt til Brussel. Rødt vil erstatte EØS-avtalen med en handelsavtale mellom Norge og EU som ikke undergraver folkestyret og selvråderetten.

Rødt er motstandere både av både EØS-avtalen og norsk medlemskap i EU. Som du kan lese i denne rapporten er det mange grunner til det. Overordna kan disse oppsummeres med følgende tre kulepunkter:

- 1) Norges folkestyre og selvråderett uthules ved at EU gjennom EØS-avtalen pålegger Stortinget å innføre lovgivning vedtatt i en union Norge ikke er medlem av
- 2) EU er en markedsliberal union som pålegger medlems- og EØS-landene å innføre usosial høyrepolitikk som først og fremst tjener den økonomiske eliten
- 3) Den udemokratiske markedstvangen som er innbakt i EU-systemet skaper grobunn for høyrepopulistiske og nasjonalsjåvinistiske bevegelser, slik vi har sett blant annet i Italia, Storbritannia, Frankrike, Polen, Romania og Tyskland

Selv om Norges medlemskap i EØS innebærer at Norge blir pålagt å implementere sentral EU-politikk, er det likevel forskjell på dette og et EU-medlemskap. Et fullverdig medlemskap i EU vil blant annet innebære at Norge må tilslutte seg EUs landbruks- og fiskeripolitikk, og EUs økonomiske og monetære union, politikkkfelter som i dag ikke omfattes av EØS-avtalen. Dette ville fratatt Norge muligheten til å opprettholde landbruket og fiskeriene gjennom en fornuftig tollpolitikk, samt muligheten til å føre en selvstendig pengepolitikk til det beste for norske arbeidsplasser.

Foto: K8 / Unsplash.

Rødts motstand mot å underlegge det norske folkestyret Brussels markedsliberale politikk, innebærer ikke at vi er motstandere av samarbeid eller handel med EU. Tvert imot er det på mange områder i både Norges og EU-landenes interesse at vi har et nært samarbeid. Poenget er at samarbeidet må foregå på demokratiske og likeverdige premisser. Dette kan vi oppnå ved å reforhandle Norges avtaler med EU og erstatte EØS-avtalen med en handelsavtale som ikke undergraver folkestyret og den nasjonale selvvråderetten.

EU er markedstvang satt i system

Kjernen i EU-samarbeidet har helt siden opprettelsen av Det europeiske økonomiske fellesskap i 1957 vært markedsliberalisering gjennom systematisk nedbygging av hindringer for uregulert flyt av varer, tjenester, arbeidskraft og kapital. Idealet om at varer, tjenester, arbeidskraft og

kapital skal flyte så uregulert som mulig omtales ofte som *EUs fire friheter*, og har siden 1. januar 1993 vært lovfesta for EUs indre marked. Gjennom EØS-avtalen, som ble underskrevet i 1992 og som trådte i kraft 1. januar 1994, er Norge del av EUs indre marked, som ellers utgjøres av de 27 EU-landene og EØS-landene Island og Liechtenstein. Avtalen innebærer at de fire frihetene og EUs regler har forrang over norsk lov på områdene avtalen omfatter. Dessuten er det ikke bare reglene som allerede lå på bordet da avtalen ble underskrevet som er omfattet, men også nye rettsakter og direktiver fra EU-kommisjonen som det årlig kommer flere hundre av. Siden avtalen ble underskrevet har ikke mindre enn 10.000 nye rettsakter blitt innført i norsk lov.

I tillegg til å legge begrensninger på hva norske folkevalgte kan vedta på Stortinget og i kommunestyre, griper EØS-reglene også inn i hva partene i arbeidslivet kan legge inn i tariffavtaler. Slik gjør EØS-avtalen blant annet arbeidet mot sosial dumping vanskeligere, fordi mange av tiltakene mot sosial dumping regnes som «konkurransevridende» og dermed i strid med den frie etableringsretten. De siste årene har vi sett flere eksempler på at norske lover og avtaleverk har blitt utfordret av EUs overvåkingsorganer og domstoler fordi de strider mot EØS-avtalen.

Resultatet har vært en massiv forflytning av makt fra norske folkevalgte til ansiktsløse markedskrefter og byråkrater i Brussel. Denne maktforflytninga har hatt store konsekvenser på en rekke områder. Blant områdene hvor konsekvensene har vært særlig dramatiske for vanlige folk er kraftpolitikken, arbeidslivspolitikken og jernbanepolitikken. Her har EØS-regler forbudt demokratisk politisk styring av fellesskapets ressurser og minsket rommet for at vanlige arbeidsfolk kan utøve demokratisk innflytelse gjennom fagbevegelsen. Dette kan du lese mer om i denne rapporten.

Rødts alternativ: En bilateral handelsavtale som ikke undergraver folkestyret

Det er ikke uvanlig at tilhengerne av EU forsøker å framstille kritikere av EU og EØS som bakstreverske og isolasjonistiske motstandere av internasjonalt samarbeid. Vårt svar er at internasjonalt samarbeid er både nødvendig og ønskelig, men at det er fullt mulig å samarbeide over landegrenser uten å gjøre knefall for EUs markedstvang eller uthule folkestyret.

EØS-tilhengerne skremmer med at Norge kommer til å miste markedsadgang til Europa og at vi ikke vil få solgt varene våre dersom EØS-avtalen sies opp. Det samme sa de ville skje hvis Norge stemte nei til EU i forrige folkeavstemming. Det de glemmer er at Norge har en gjeldende frihandelsavtale med EU fra 1973, som sikrer tollfri adgang for industrivarer til EU. Før EØS-avtalen ble implementert var det denne som regulerte handelen mellom Norge og EU, og EØS-avtalen fastslår at den igjen vil gjelde dersom EØS-avtalen sies opp. I tillegg er Norge med i WTO (Verdens handelsorganisasjon) som forbyr handelshindrende tiltak mellom blokkene.

Men det er ikke bare handelsavtalen fra 1973 og WTO-regelverket som tilsier at EU ikke vil strupe Norges tilgang til det indre markedet dersom EØS-avtalen sies opp. For i motsetning til hva mange EU-tilhengerne forsøker å skape inntrykk av, er det ikke slik at EU handler med Norge bare for å være snille. Akkurat som at Norge har interesse av å handle med EU, har EU-landene også interesse av å handle med oss. Blant annet har EU sterk interesse av å kjøpe norsk gass, som per i dag utgjør mer enn en fjerdedel av EUs forbruk. Norge leverer også en betydelig andel av sjømaten som spises i EU-landene, og en ikke ubetydelig del av aluminiumen som brukes i europeisk bilproduksjon.

Dessuten har Norges tilknytning til EUs indre marked gjennom EØS-avtalen gått to veier, ved at eksportbedrifter i EU-land også har hatt tilgang på norske markeder. Folkestyreutvalget i Nei til EU påpeker i rapporten *30 år med EØS-avtalen* fra 2024 at handelsbalansen mellom Norge og EU for fastlandsvarer, det vil si andre varer enn olje, gass og sjømat, har utviklet

seg i EUs favør etter EØS-avtalens ikrafttredelse i 1994. For fastlandsvarer har Norge de siste ti årene hatt et handelsunderskudd på mellom 120 og 160 milliarder kroner i handel med EU.

Tendensen siden 1994 har vært at norsk næringsliv har tapt markedsandeler hjemme, mens få norske næringer utenom olje, gass og sjømat har vunnet markedsandeler i EUs indre marked. Bildet forsterkes av at også handelsbalansen for tjenester er skjev i EUs favør. Som rapporten påpeker, reiser dette spørsmål ved om frihandelen og reguleringene i EØS-avtalen er mest til gunst for Norge eller EU. Samtidig sannsynliggjør det også at en rekke eksportbedrifter i EU vil ha sterk interesse av å få på plass nye avtaler som sikrer fortsatt tilgang til norske markeder dersom EØS-avtalen skrotes. Alternativet til EØS er altså ikke at norske eksportbedrifter mister sin tilgang til det europeiske markedet, men at det framforhandles en eller flere nye handelsavtaler med EU – dette vil være i både Norges og EUs interesse.

Et faktisk eksisterende eksempel på et europeisk land som driver utstrakt handel med EU uten å forplikte seg til å kontinuerlig implementere nye rettsakter fra Brussel i eget nasjonalt lovverk, er Sveits. I motsetning til Norge, avholdt Sveits i 1992 en folkeavstemning om hvorvidt landet skulle signere EØS-avtalen eller ikke, og resultatet ble at sveitserne valgte å stå utenfor. Handelen mellom EU og Sveits reguleres derfor i stedet av om lag 120 ulike bilaterale avtaler de to landene imellom. Det kan kanskje høres ut som en uoversiktlig jungel av ulike avtaler, men Norge har til sammenligning per i dag omtrent 100 ulike avtaler med EU. Til forskjell fra hva som er tilfellet for EØS-avtalen, forutsetter enhver endring i de bilaterale avtalene mellom Sveits og EU at det er enighet mellom partene. Eventuelle uenigheter som skulle oppstå om avtalene kan heller ikke henvises til EU-domstolen.

KONKRETE TILTAK RØDT ARBEIDER FOR:

- Erstatte EØS-avtalen med en handelsavtale som ikke uthuler folkestyret.
- Utrede konkrete alternativer til EØS-avtalen, etter inspirasjon fra blant annet handelsavtalene mellom EU og Sveits.

Handlingsrommet i EØS-avtalen må utnyttes bedre

Inntil vi får flertall for å erstatte EØS-avtalen med en mer demokratisk og balansert handelsavtale, vil Rødt konsekvent jobbe for at Norge fullt ut utnytter ethvert handlingsrom den nåværende avtalen gir til å reservere oss mot EU-politikk som uthuler folkestyret. Rødt mener derfor at Norge må utfordre EU og handlingsrommet i EØS-avtalen ved å sette norske lover, regler og tariffavtaler foran EU-regler i arbeidslivet, og legge ned veto mot alle EU-direktiver som svekker den norske modellen og den demokratiske nasjonale kontrollen over norsk kraft, transport og andre sentrale samfunnsområder.

Siden EØS-avtalen trådte i kraft har skiftende regjeringer i svært liten grad utnyttet det som finnes av handlingsrom – tvert imot har Norge vært mer pliktoppfyllende enn mange EU-land når det kommer til å implementere forordninger og direktiver fra EU-kommisjonen. Det framstår derfor som at norske regjeringer har vært mer opptatte av å blidgjøre Brussel enn av å verne om det norske folkestyret.

Innføre nabosjekk

Blant EU-landene som i enkelte tilfeller har nektet å gjennomføre EU-krav som vurderes å stride mot nasjonale interesser, er Frankrike. Franske myndigheter har nemlig innført prisreguleringer og begrensninger på krafteksport, en type politikk vi her hjemme til stadighet får høre er umulig innenfor rammene av EØS. I EØS-landet Island har politikerne, i motsetning til hva som er tilfellet i Norge, bestemt at EU-regler ikke automatisk skal ha forrang over islandsk lov.

Det finnes ingen gode grunner til at Norge skal overgå selv EU-land når det gjelder å innføre forordninger og direktiver fra EU-kommisjonen. For å sikre at Norge utnytter det handlingsrommet som faktisk finnes innen EØS-avtalen, foreslår Rødt at det innføres en ordning med systematiske «nabosjekker» av hvordan andre land møter krav fra EU.

Slik vil en kunne få et bedre bilde av Norges reelle handlingsrom i møte med EU, i stedet for en drar konklusjoner basert på unødvendig innskrenkende tolkninger av EUs regelverk. En slik ordning anbefales også av Eldring-utvalget i *NOU 2024: 7 Norge og EØS: Utvikling og erfaringer*.

Gjenreise grunnlovens § 115

Norges Grunnlov etablerer at Norge er «et fritt, selvstendig, udelelig og uavhengelig rike». Lovgivende, utøvende og dømmende makt er fordelt mellom Storting, regjering og domstoler. Å overføre makt til overnasjonale organer innebærer å endre maktfordelinga i Grunnloven – uten at det blir synlig i grunnlovsteksten eller at det nødvendigvis har vært avholdt valg mellom forslag og vedtak slik det er ved grunnlovsendringer. Det innebærer også at Norge avstår suverenitet, det vil si gir avkall på deler av retten til å bestemme over oss selv.

Grunnlovens § 115 setter derfor strenge vilkår for slik suverenitetsavståelse. Etter bestemmelsen kan Stortinget kun overføre myndighet til internasjonale organisasjoner som Norge er medlem av, det skal bare overføres makt på et saklig begrenset område, og det kreves $\frac{3}{4}$ flertall på Stortinget. Problemet er at Stortinget nærmest ikke bruker § 115 i dag. I stedet har skiftende regjeringer tolket inn en åpning for å overføre «lite inngripende» myndighet ved at Stortinget samtykker med vanlig flertall etter Grunnlovens § 26, og ikke de langt strengere kravene i § 115. Det betyr at myndighet overføres bit for bit, hvor hver bit tolkes å være lite inngripende for nordmenn, selv om summen kan bli stor.

EU har videre opprettet en rekke overnasjonale beslutningsorganer som stortingsflertallet har godtatt at får utøvende makt over norske borgere. Høyesterett har vurdert spørsmålet to ganger – først om EUs jernbanepakke og så etter søksmål fra Nei til EU i ACER-saken. Begge ganger har Høyesterett godtatt tolkningen om «lite inngripende» myndighetsoverføring og vist til at Stortinget mange ganger har avstått suverenitet uten å bruke § 115.

Rødt vil heve terskelen for at stortingsflertallet kan gi slipp på Norges selvråderett og Grunnlovens vern mot utvanning. Dette vil Rødt gjøre ved å presisere at det er fremgangsmåten i Grunnlovens § 115 som skal brukes ved enhver myndighetsoverføring ut av landet, noe vi har foreslått i Grunnlovsforslag 9 (2023–2024), som skal behandles i neste stortingsperiode.

Forhandlingsmandat fra de folkevalgte

Ikke bare har EUs stadig økende rolle og makt blitt et voksende demokratisk problem for Norge, men norske regjeringer forholder seg også til EU på en måte som tilsidesetter de folkevalgte. Hovedregelen i dag er at norske regjeringer ikke flagger noe standpunkt til nye regler fra EU, eksempelvis hvilke unntak Norge bør be om, før etter at beslutningsprosessen i EU er over.

Eldring-utvalget, som ble nedsatt for å vurdere erfaringene fra EØS-samarbeidet de siste ti årene, påpekte i 2024 at:

Utvalget har merket seg at man fra regjeringens side gir uttrykk for at spørsmålet om EØS-relevans ikke kan vurderes før et forslag er endelig vedtatt i EU. Det er for sent.

Regjeringa involverer også i alt for liten grad Stortinget i forhandlinger mellom regjeringa og EU, slik at det blir opp til de enkelte folkevalgte å prøve å få rede på hva regjeringen egentlig har meldt overfor EU. Dette forsterker inntrykket av at en stadig større del av lover og regler som skal gjelde i Norge, i praksis blir avgjort i lukkede rom uten folkevalgt kontroll, og at Stortingets rolle er redusert til simpelthen å godta EUs regler før EU-kommisjonen blir utålmodig.

Etter Stortingets forretningsorden § 16 har regjeringa en plikt til å konsultere Stortinget om «viktige spørsmål vedrørende utenrikspolitikk, handelspolitikk, sikkerhetspolitikk og beredskap», «før viktige beslutninger fattes». Normalt skjer slike konsultasjoner i Den utvidede utenriks- og forsvarskomite. Regjeringa har dessuten en plikt etter forretningsorden § 17 til å konsultere Europautvalget på Stortinget om EØS-relevante saker som omfatter «forslag om nye eller endrede rettsakter på et område som omfattes av EØS-avtalen».

Eldring-utvalget påpeker imidlertid at dette ofte ikke skjer i praksis:

Europautvalget [kan] være en anledning for Stortinget til også å drøfte innholdet i nytt regelverk. En utfordring er at regjeringen ofte er sent ute med å meddele Norges posisjon, noe som vanskeliggjør konkrete diskusjoner.

I Danmark innhenter regjeringa mandat til å forhandle om konkrete saker i EU fra Folketinget, gjennom at Folketingets Europautvalg gir forhandlingsmandat til den danske regjeringen i EUs ministerråd. Høsten 2023 vedtok Folketinget å styrke denne ordningen for å øke de folkevalgtes innflytelse, blant annet ved å kreve at regjeringa legger fram nye forslag fra EU-kommisjonen til vurdering i Folketingets fagkomiteer innen 8 uker, samt at regjeringa legger fram sitt forslag til Danmarks posisjon i Europautvalget senest 8 uker før EUs ministerråd fatter beslutning.

Det er på høy tid å innføre en lignende praksis i Norge, som også bør tilpasses Norges friere stilling som ikke-medlem og vår rett til å reservere oss mot nye EU-regler. Dette vil både styrke den folkevalgte kontrollen og utvide det nasjonale handlingsrommet. Rødt fikk i juni 2025 gjennomslag i Stortinget for at det skal nedsettes

[...] en arbeidsgruppe som skal vurdere hvordan Europautvalget bør innrettes for fremtiden, herunder foreslå eventuelle endringer i Stortingets forretningsorden i den forbindelse.

KONKRETE TILTAK RØDT ARBEIDER FOR:

- Innføre en ordning med systematisk «nabosjekk» av hvordan EU-regelverk implementeres og praktiseres i EU-land og andre EØS-land.
- Hindre udemokratisk, bit for bit, overføring av suverenitet gjennom å klargjøre § 115 i grunnloven, for å understreke terskelen for suverenitetsavståelse og hindre misbruk av grunnlovens § 26.
- Endre Stortingets forretningsorden slik at regjeringa må innhente forhandlingsmandat fra Stortinget i forhandlinger med EU.

En robust sikkerhetspolitikk utenfor EU

Etter at Donald Trump ble valgt til president i USA for andre gang, har mange begynt å stille spørsmål ved NATO-alliansen og den såkalte amerikanske sikkerhetsgarantien. Trump har uttalt at USA ikke kommer til å forsvare NATO-land som ikke tilfredsstiller hans kriterier og har lagt hardt press på Ukraina for å komme russiske krav i møte og stille naturressursene sine til disposisjon for USA. USA truer videre med å annektere NATO-landene Grønland og Canada. Rødt har lenge advart om at norsk sikkerhetspolitikk ensidig baserer seg på løfter fra USA og et tenkt interessefellesskap mellom USA og Norge. Nå er det på tide at flere tenker nytt om norsk sikkerhetspolitikk.

Partier som ønsker norsk EU-medlemskap har vist til den sikkerhetspolitiske usikkerheten som et argument for at Norge bør bli medlem av EU.

Hele idéen med EU er fred og økt samarbeid mellom land. Det er noe vi trenger mer av enn på svært lenge. Et norsk EU-medlemskap gjør oss tryggere i en urolig verden, og setter oss i stand til å delta i beslutningene som former vår framtid.

– Guri Melby, partileder (V) i Magasin Venstre, 22. april 2025

Det blir nå usikkerhet rundt Nato. Selv med et mer introvert USA, kan Nato hangle videre, men det er betydelig usikkerhet. (...) Da er det én ting som gjelder, og det er EU-medlemskap.

– Arild Hermstad, partileder (MDG) i Altinget, 6. november 2024

Det har derimot vært langt skrynnere med faglig funderte argumenter for hvorfor og hvordan Norges sikkerhet skulle bli bedre ivaretatt som EU-medlem. I dette kapittelet skal vi se nærmere på utfordringene.

EU er ingen forsvarsallianse

EU har ingen egne militære styrker. De tilhører hvert medlemsland. EU har heller ingen kommandostruktur eller mekanisme for å samkjøre medlemslandenes styrker. For å sitere professor Øystein Tunsjø ved Institutt for forsvarsstudier:

EU har ingen bombe-fly, krigsskip eller stridsvogner. Isteden har medlemsland vetorett i sikkerhetspolitiske spørsmål. EU mangler evne til etterretning, overvåking og rekognosering. EU har heller ingen militær struktur, kompetanse eller personell til å planlegge og gjennomføre avanserte militære fellesoperasjoner. EU kan ikke lede en krig mot en mektig stat som Russland.

Tunsjø konkluderer med at «for å styrke Norges sikkerhet bør EU-medlemskap stå langt ned på prioriteringslisten».

Som et lite land har Norge all interesse av samarbeid om felles forsvar og lavspenning med demokratiske land nær oss. Verktøyene til dette finnes imidlertid ikke på EU-nivå. De vil heller ikke bli etablert på EU-nivå i overskuelig framtid. Polen, som deler grense med Russland og har en hær større enn både Frankrike og Tyskland, har uttalt at å samle nasjonale styrker under EUs kommando verken er ønskelig eller realistisk.

Det betyr at Norge må ha forpliktende samarbeid med andre europeiske land - uavhengig av om de eller vi er medlem av EU, og uavhengig av beslutninger fattet på EU-nivå. Det betyr også at EU ikke vil fylle tomrommet USA etterlater seg når USA trekker seg ut av kontinentet, eller det ikke lenger er politisk flertall i Norge for å basere vår sikkerhet på et stadig mer ustabilt og uforutsigbart USA, verken bilateralt eller gjennom NATO.

Der EU har påtatt seg en rolle, som USA har tillatt utenfor rammen

av NATO, er å koordinere våpeninvesteringer. EU har opprettet egne forsvarsfond og programmer for felles utvikling og anskaffelser. I mars 2025 presenterte EU-kommisjonen sin plan Readiness 2030 for å styrke EU-landenes militære slagkraft, hvor ikke-medlemslandet Norge framheves som flaggskip. EU-kommisjonen har heller ikke stilt EU-medlemskap som vilkår for at Norge skal delta som likeverdig partner i EUs forsvarsfond EDF, anskaffelsesprogrammet ASAP eller EUs plattform for forsvarsinvesteringer EDIRPA.

Transnational Institute har i rapporten *Partners in Crime* dokumentert at flere av EUs våpenprogrammer bidrar til Israels folkemord i Palestina. Det er imidlertid tydelig at det er Norges strategiske våpenindustri og finansielle muskler som gjør at EU ønsker samarbeid, og ikke hvorvidt vi er medlem av EU. Norge er ifølge regjeringen én av Europas kun to produsenter av militære høyeksplosiver, og én av kun fire storprodusenter av artilleriammunisjon. Det gir Norge gode forhandlingskort til å sette som vilkår at ethvert forsvarsindustrielt samarbeid skal gå til selvforsvar i stedet for eksport til Midtøsten eller til angrepskrig.

EU er ikke en relevant ramme for sikkerhet i Arktis

Havområdene i Nord er avgjørende for norsk sikkerhet. Norge opererer olje- og gassinstallasjoner langt til havs, og leverer i skrivende stund 40 prosent av Storbritannias gassforbruk og 30 prosent av EUs forbruk, primært gjennom undersjøiske rørledninger.

Havområdene rundt Norge har samtidig høy strategisk prioritet for Russland. Dette er operasjonsområdet til atommissilubåtene i den russiske Nordflåten og luftstyrker stasjonert på Kola-halvøya. Russlands arktiske strategi mot 2035 understreker også at landet skal utnytte de kommersielle mulighetene som åpner seg ved at isen smelter, gjennom den nordlige sjøruten og kontroll over naturressurser. 90 prosent av russisk gass utvinnes allerede i Arktis. Russland har de siste årene rustet kraftig opp like ved norsk kontinentalsokkel for å fremme sine strategiske og økonomiske interesser i regionen.

USA har et langvarig ønske om overvåkning og kontroll i det samme

området. I *Project 2025*, planen fra tenketanken Heritage Foundation for Trumps andre presidentperiode, står det både at USA på sikt skal trekke seg ut av konvensjonelt forsvar av Europa, men samtidig at USA skal være tungt til stede i Arktis for å hevde sine interesser.

Med vår rikdom på fisk, gass, mineraler og strategiske beliggenhet er det mange muligheter for både USA og Russland å utøve press i havområdene rundt Norge. For norsk, europeisk og global sikkerhet er det derimot avgjørende å holde atommaktene på avstand fra hverandre for å hindre eskalering og misforståelser.

Norge deler havene rundt oss med Storbritannia, Island, Grønland og Canada. Ingen av disse landene er EU-medlemmer. Det betyr at sikkerhet og lavspenning i Arktis ikke kan besluttes på EU-nivå, men også i framtiden må koordineres mellom stater innenfor og utenfor EU – uavhengig av om Norge blir medlem eller ei.

Regjeringa har de siste årene begynt å ta konsekvensene av dette og inngått nye, sikkerhetspolitiske samarbeid uavhengig av EU. 20. februar 2025 presenterte Norge og Storbritannia en ny og omfattende avtale om forsvars- og sikkerhetssamarbeid, blant annet om beskyttelse av undersjøisk infrastruktur. Norge og de andre nordiske landene arbeider samtidig med et nytt, sikkerhetspolitisk samarbeid med Canada. Slike “parallelle strukturer” var lenge tabu i NATO, men USAs tilbaketrekning har åpnet et rom som EU ikke er i stand til å fylle.

EU har motsatte interesser av Norge rundt Svalbard

Torsken Norge fisker fra Barentshavet tilhører den siste gjenlevende, store torskebestanden i verden. Etter at den baltiske bestanden kollapset av overfiske og Storbritannia forlot EU, er unionen helt avhengig av import. I dag arbeider hver femte arbeider i EUs sjømatindustri med å bearbeide norsk fisk.

EU presser derfor Norge for å få tilgang til noen av de mest fiskerike farvannene i verden, som befinner seg rundt Svalbard. I 2021 godtok ikke EU lenger Norges rett til å forvalte fiskebestandene i fiskevernsonen rundt Svalbard, men tildelte seg selv kvoter på egenhånd som var langt større

enn de Norge hadde fastsatt. Solberg-regjeringen mente EU satte havretten til side og utfordret Norges suverenitet over Svalbard.

I forlengelsen av torskestriden stod EU også steilt mot Norge i den såkalte Snøkrabbe II-saken. EU hadde tildelt et latvisk rederi lisens til å fiske snøkrabbe på kontinentalsokkelen utenfor Svalbard, uten Norges tillatelse. Høyesterett ga våren 2023 norske myndigheter medhold i at kontinentalsokkelen verken er omfattet av Svalbardtraktaten eller EØS-avtalens bestemmelser om likebehandling og at Norge har enerett på å forvalte ressursene der. Det betyr at EU må få tillatelse fra Norge til å drive fangst og fiske på havbunnen, men også for å utvinne potensielt verdifull petroleum og mineraler. EU-kommisjonen skrev i et brev til Utenriksdepartementet høsten 2023:

Den Europeiske Union forbeholder seg retten til å anse dommen som et folkerettslig brudd som Norge er ansvarlig for.

Havretten, respekten for Norges suverenitet over Svalbard og Norges rett til å forvalte ressursene på sokkelen er kjernespoørsmål i norsk sikkerhetspolitikk. Det er et sentralt mål for Norge å hindre at andre stater undergraver dem. Som EU-medlem ville Norges interesser i nord blitt underlagt EUs regler og vi ville ikke kunne opprettholdt et selvstendig samarbeid om forvaltning av ressursene verken i havet eller på havbunnen.

KONKRETE TILTAK RØDT ARBEIDER FOR:

- Forsvarsallianser med andre demokratiske land i vår geografiske nærhet, som deler interessen av lavspenning i nord.
- Bilaterale avtaler med nordiske og europeiske land om felles investeringer i selvforsvar, i stedet for våpeneksport til andre verdensdeler.
- Styrking av Norges nasjonale egenevne.
- Streng håndheving av Norges suverenitet og selvstendige ressursforvaltning i nord, enten det er mot Russland, USA eller EU.

Demokratisk kontroll over krafta

Gjennom 100 år har vi bygd landet på rimelig tilgang på vannkraft, til nytte for folk og verdiskaping over hele landet. I dag har Norge forlatt denne linjen gjennom politiske valg.

Energiloven fra 1990, nye utenlandskabler og tilslutningen fra Høyre, FrP, Ap, Venstre og MDG i 2018 til EUs tredje energimarkedspakke har overlatt prisfastsettelsen på strøm til en internasjonal strømbørs. De siste tre årene har vi merket dette for fullt, som følge av høye priser på gass som smitter over på prisen for norsk vannkraft. Det er ikke rettferdig at prisen på strøm for alle settes av gassprisen. Offentlig eierskap er ikke nok for å sikre kontroll over krafta. Husholdningene og næringslivet sitter ikke igjen med gevinsten.

Rødt har lenge kjempet for nasjonal, demokratisk kontroll over krafta, som springer ut av den liberaliserte energiloven som ble innført i 1990. Mens vi i stadig større grad har importert strømprisene fra Europa, som bruker mye fossil energi, skal fellesskapets strømressurser komme folk, næringsliv og kraftforedlende industri til gode til en rimelig pris, som står i stil med den lave produksjonskostnaden.

Vi mangler kontroll over krafteksporten

Kraftbransjen setter sin egen gevinst først. Strømpriskrisa har vist oss det. Høsten 2021 og 2022 var strømprisene høye, og det ble etter hvert en faretruende kraftsituasjon i Sør-Norge, med risiko for rasjonering litt fram i tid. Hva gjorde kraftselskapene? De fortsatte å produsere rekordmye til eksport, og vannmagasinene ble tommere og tommere. På den måten fikk vi rekordhøye strømpriser på sommeren også, noe kraftselskapene tjente fett på.

Hvis vi skulle finne på å ville regulere krafteksporten av hensyn til pris, har vi fått klar beskjed om at EU vil sette ned foten. Kun i situasjoner med sterkt truet forsyningssikkerhet kan vi kutte eksportkapasiteten, men da har skaden allerede skjedd. Regjeringen lovde grep for å begrense eksport, men etter tilbakemeldingene fra EU, kom de omsider tilbake med en sterkt svekket ordning. De hadde solgt skinnet før bjørnen var skutt, og glemt å spørre EU om lov.

I andre europeiske land er gass-, kull- og kjernekraft den regulerbare energikilden, men i motsetning til vannkraft er ikke deres energiresurser alltid «tilgjengelig» på kraftbørsen til full eksportkapasitet. Dette skaper risiko for nedtapping for eksport, slik vi så høsten 2021. EU har stanset oss i å ta skikkelige grep mot dette.

Makspris på strøm i Norge

Det koster under 13 øre i snitt å produsere strøm fra de store vannkraftanleggene i Norge. Likevel har vi sett priser som de siste årene ofte har nådd 100 øre, og noen ganger flere kroner. Denne prisen settes på børsen. Alskens strømstøtteordninger som har blitt foreslått av regjeringen og andre, prøver bare å lappe på problemet. Kraftselskapene skal fortsatt ta seg skyhøyt betalt. Det er staten som skal betale deg for mellomlegget, og det må du, jeg og resten av fellesskapet finansiere over skatteseddelen. Bedrifter og industrien må fortsatt betale dyre priser satt på børsen. Kraftselskapene bruker gevinstene på risikable investeringer i utlandet, datasentre, oppkjøp av telefoniselskaper og batterifabrikker.

Rødts forslag er en makspris for hva strømmen kan selges for i Norge. Vi har foreslått 35 øre, som er i overkant av gjennomsnittsprisen i Norge fra 2010 til 2020, og ca. tre ganger produksjonskostnaden i samme periode. Maksprisen må følges av en leveringsplikt for kraftselskapene. Sammen med nettselskapene må de levere strømmen som trengs i sin region. Rødt ønsker å sikre offentlig eierskap i all større kraftproduksjon i Norge, slik at vi kan sikre at denne leveringsplikten overholdes.

En nasjonal makspris er fortsatt mulig, selv om Norge har innført EUs tredje energimarkedspakke. Om EUs fjerde energimarkedspakke innføres, kan det være for sent.

Stans EUs fjerde energimarkedspakke

Kampen står nå om EUs fjerde energimarkedspakke, som Rødt sammen med blant annet Fellesforbundet, arbeider for at Norge skal legge ned veto mot. Denne kampen har vi kjempet før. For syv år siden vedtok Stortinget å underlegge Norge EUs energibyrå ACER.

I tida fram mot avstemning hadde distriktsordførere og tillitsvalgte i fagbevegelsen samlet seg til demonstrasjoner utenfor Stortinget og over hele landet. Fellesforbundet, Industri Energi og LO var mot vedtaket. I stortingssalen fikk de støtte fra Rødt, SV, Senterpartiet og KrF.

På den andre siden sto Høyre, Fremskrittspartiet, Arbeiderpartiet, Venstre og MdG. Olje- og energiminister Terje Søviknes fra Frp kalte ACER-motstanden for konspirasjonsteorier. 120 Ap-ordførere fra industrisamfunn langs hele kysten sa, sammen med AUF, nei til ACER og EUs tredje energimarkedspakke. Inne bak murene på Stortinget fikk Ap-ledelsen presset på plass et knepent flertall for ACER i stortingsgruppa ved å stille opp noen såkalte «ufravikelige krav» som betingelse for å si ja. Vi kjempet hardt til siste slutt, men dessverre fikk tilhengerne flertall. Med tiden har vi ACER-motstandere dessverre fått rett i advarslene våre. Rimelig kraft er på vei til å forsvinne som et norsk konkurransefortrinn.

Fornybardirektivet betyr mindre nasjonal kontroll

EUs fjerde energimarkedspakke består av åtte rettsakter; fire forordninger og fire direktiver.

Tre av direktivene holder Arbeiderpartiet nå på å innføre før valget. De andre partiene som støtter EUs fjerde energimarkedspakke - Høyre, Venstre og MDG – vil innføre alle så raskt som mulig.

Av de tre direktivene, er fornybardirektivet det mest kontroversielle. Reglene for konsesjonsbehandling av kraftanlegg, som store kraftlinjer

og vindkraftverk, tas inn i EØS-avtalen, og Norge gis korte tidsfrister for å behandle saker, med mindre tid til å vurdere miljøkonsekvenser.

Norge tvinges til å fortsatt utstede «opprinnelsesgarantier» fra norsk vannkraft på det åpne markedet. Europeiske selskaper kan kjøpe disse, og påstå at det er de, og ikke norsk industri, som bruker fornybar energi. Regjeringen sa i Hurdalsplattformen at de ville avskaffe dette, men har nå snudd 180 grader.

Stadig nye EU-direktiver betyr en stadig utvidet EØS-avtale. Ingen ville forestilt seg at konsesjonsbehandling av vindkraft skulle bli en del av EØS-avtalen når den ble underskrevet i 1992.

Når vi inntar nye direktiver, forventes det også at vi innfører framtidige utgaver av disse direktivene, som stadig blir mer inngripende. Energiminister Terje Aasland har også bekreftet til oss, at planen er å innføre de nyeste versjonene av direktivene også i framtiden. Derfor er Rødts standpunkt tydelig: Ingen flere EU-direktiver om energi. Legg ned veto mot alt.

Om Høyre, Venstre og MDG får det som de vil, og resten av fjerde energimarkedspakke også innføres, blir konsekvensene enda større.

Det politiske kravet om en makspris blir ulovlig

Det nye el-markedsdirektivet, som er en del av pakken, sier at strømselskapene skal få sette strømprisen som de vil. Forslaget om en makspris på strøm internt i Norge kan ikke gjennomføres om disse reglene innføres.

ACER kan avgjøre inndeling av prisområder for strøm i Norge

De siste årene har det blitt store prisforskjeller på strøm i Norge. Mens prisene har holdt seg normale i Nord-Norge, har de eksplodert i Sør-Norge. Særlig dyrt har det blitt lengst sør i Norge. I prisområdet NO2, som går fra Vestfold til Sunnhordland, har de merket hvor eksponert de har blitt til de dyre strømprisene på kontinentet. Hvordan vi organiserer prisområder påvirker handel med utlandet. Om et annet land legger seg opp i vår

organisering, kan ACER ende opp med å avgjøre uenigheten.

ACER vil bli strengere på bruk av inntekter fra kraftutveksling

Når vi sender strøm til Tyskland gir det inntekter til Statnett, og til Statnetts motpart på kabelens andre ende. EU ønsker at pengene skal brukes på nye kabler og bedre nett. ACER kontrollerer pengebruken. Vi får ikke bruke disse summene, som er rekordstore nå om dagen, til å redusere nettleia som de regionale nettselskapene tar inn. Det kan vi derimot gjøre med inntektene fra kabelen til England, siden de ikke er med i EU.

Nå kan det bli slutt på å bruke inntektene fra krafteksport på å kutte nettleien. Regelverket strammes inn i fjerde pakke, og handlefriheten til å ikke bruke pengene på mer nett og flere kabler blir mindre. ACER skal håndheve reglene.

Elektrisitetsforordningen fra 2019, som er en del av den fjerde energipakken, slår fast som bindende lovverk at alle land skal reservere minst 70 prosent av overføringskapasiteten til markedet for handel. Dette betyr at det er ulovlig å begrense overføringen gjennom utenlandskabler med hensyn til nasjonalt fastsatte behov.

Stans og reverser integreringen i EUs energipolitikk

Rimelig kraft til folk og industri har vært vårt viktigste konkurransefortrinn i 100 år. Med nasjonal, demokratisk kontroll over naturressursene har vi bygd industri som sikrer sysselsetting, verdiskaping og bosetting landet rundt, og er verdensledende på miljø.

Det grunnleggende målet til ACER, og i EUs energimarkedspakker, står i motstrid til dette. Målet er nemlig fri flyt av energi og likest mulig pris over landegrensene. I et slikt fullt harmonisert indre marked vil ikke rimeligere norsk strøm fra vannkrafta forbli et konkurransefortrinn for Norge.

EUs energipolitikk baserer seg på at strømmen skal omsettes i et marked, og målet er at prisen skal bli mest mulig lik på tvers av land. Kontrollorganet ACER er opprettet for å sørge for at landene ikke tar grep som forhindrer dette.

Dyr energi i EU får sette prisen på norsk vannkraft. Når det foreslås grep for å forhindre denne prissmitten sies det å være i strid med EØS-avtalen eller med tredje energimarkedspakke. Andre mener at grep for å skille prisen i Norge, fra prisen vi eksporterer strøm for, lar seg gjøre.

Vi mener at handlingsrommet må avklares. Grep for å skille prisen i Norge fra prisen ved eksport, som med en innlands makspris, og grep for å ta kontroll over eksporten, må være innenfor det demokratiske handlingsrommet vårt. Rødt vil si opp tredje energimarkedspakke og forhandle unntak for vannkraften vår i EØS-avtalen.

EU har vedtatt å liberalisere energipolitikken enda mer for å skape et felles energimarked med likest mulig priser, og har innført fjerde energimarkedspakke. Den er ennå ikke innført i Norge, men EU presser på. Fjerde energimarkedspakke vil gi ACER en betydelig utvidet myndighet over krafthandel. Det blir ulovlig å sette en grense for hvor høy strømprisen kan være.

KONKRETE TILTAK RØDT ARBEIDER FOR:

- Bruke reservasjonsretten og legge ned veto mot hele EUs fjerde energimarkedspakke. Fornuftige regler fra enkelte av direktivene kan vi uansett innføre uavhengig.
- Innlemmelsen i ACER og innføringen av tredje energimarkedspakke reverseres.
- RME i sin nåværende form, som uavhengig organ med oppgave å sette ACERs avgjørelser ut i praksis i Norge, avskaffes.

Den norske modellen utfordres og fragmenteres gjennom EØS-avtalen:

Et demokratisk arbeidsliv uten overnasjonal markedstvang

Det som ofte omtales som den norske modellen utgjøres av det organiserte arbeidslivet, brede offentlige velferdsordninger og en økonomisk politikk med mål om arbeid til alle. Historisk sett har samvirket mellom disse gitt oss en samfunnsutvikling med høy sysselsetting, små forskjeller og økonomisk vekst. Men denne modellen har ikke kommet av seg selv. Den har blitt bygd opp over lang tid, og etter lange og harde kamper anført av fagbevegelsen for å sikre arbeidsfolks rett til arbeid og trygghet. Det er særlig den norske modellen i arbeidslivet, med en sterk fagbevegelse, som har bidratt til dette.

I Norge har vi en høy organisasjonsgrad, sterke hoved- og tariffavtaler som sammen er med på å regulere arbeidslivet, til fordel for arbeidsfolk, men også til fordel for seriøse arbeidsgivere. Den norske modellen og reguleringen i det norske arbeidslivet gir forutsigbarhet, og har muliggjort et sterkt partssamarbeid på samfunns- og virksomhetsnivå.

Det nyliberale etterkrigsprosjektet som etter hvert ble til EU, og senere innføringen av EØS-avtalen i 1994, har ikke bare forandret europeisk arbeidsliv dramatisk, men også norsk arbeidsliv. Det har kraftig svekket den europeiske fagbevegelsen til fordel for kapitaleierne. Her i Norge ser vi også hvordan EØS-avtalen, som Norge er tilsluttet, har bidratt til å endre partsforholdene og maktbalansen mellom partene i arbeidslivet, både i privat og offentlig sektor, til fordel for arbeidsgivere og kapitalmakt.

I rapporten *30 år med EØS-avtalen* som Nei til EU publiserte i 2024 identifiseres det for Norges del særlig tre hendelser som har hatt enorm påvirkning på norsk arbeidsliv: innføringen av EØS-avtalen i 1994 mellom EU og EFTA-landene, frislippet av bemanningsbransjen i 2000 og EUs utvidelser i Øst-Europa i 2004 og 2007.

EØS-avtalen har ikke tjent Norge godt

EØS-avtalen er, i likhet med EU, tuftet på nyliberale verdier og fremmer markedsliberalisme. Resultatet er et arbeidsliv som i stadig større grad dikteres fra Brussel. Som samfunn forutsetter vi at det er den lovgivende makt – altså det folkevalgte Stortinget – som vedtar de lover som til enhver tid gjelder innenfor rikets grenser. Men det at Norge gjennom EFTA er tilsluttet EØS-avtalen har medført at Norge importerer en rekke lover og regler rett fra Brussel og EU, og Stortingets lovgivende makt og rolle tilsidesettes til fordel for EUs byråkrati. EØS-avtalen har hatt som hensikt å utvide EUs indre marked, med EUs fire friheter, til de tre EFTA-landene Norge, Island og Liechtenstein.

Sammen med bygging av solidaritet og kampkraft i arbeiderklassen er kampen mot EUs markedsliberalisme avgjørende for å stanse angrepet på opparbeidede faglige rettigheter. Etableringen av et europeisk arbeidsmarked gjennom EU og EØS – mellom land med enorme forskjeller i lønns- og arbeidsvilkår – har skapt store problemer for fagbevegelsen i Norge.

Kapitaleierne utnytter lavtlønnskurransen i hele EU og EØS. EØS-avtalen er det som har hatt størst økonomisk og politisk betydning for Norges tilknytning til EU. Dette er mer enn en handels- og investeringsavtale. Det er en avtale som har ekspandert til å omfatte en rekke nye områder av samfunnet. EUs direktiver, som Norge er pålagt å innføre, er lover, og de innføres i Norge til tross for at befolkninga i to ganger ved folkeavstemninger har sagt nei til medlemskap i EU. Dette undergraver folkestyret.

Frislippet i bemanningsbransjen

Da Einar Gerhardsen ble spurt om hva som var det viktigste han hadde oppnådd i politikken, svarte han det at «Ingen skal lenger måtte stå med lua i hånda.».

ILO, FNs internasjonale arbeidsorganisasjon, og ILO-konvensjonen hadde lenge strenge bestemmelser som la begrensninger på vikarbyråer og utleie av arbeidskraft og støttet et forbud mot vikarbyråer. Men i 1997 kom det et forslag om å endre sysselsettingsloven som ville oppheve monoopolet på offentlig arbeidsformidling, og tillate at bemanningsforetak skulle få leie ut arbeidskraft uregulert. Målet var å tillate inn- og utleie i arbeidsmarkedet.

Flere og flere EU-land, inkludert vårt naboland Sverige, hadde liberalisert regelverket og «slapp fri» vikarbyråene. I 1997 endret ILO sitt syn på vikarbyråer og fjernet forbudet i en ny ILO-konvensjon. Dette ble møtt med sterk motstand fra norsk fagbevegelse, som mobiliserte kraftig på slutten av 1990-tallet. Både Fellesforbundet og LO krevde blant annet at det måtte stilles strenge krav for å kunne opprette vikarbyrå og drive vikarformidling, at vikarbyråene måtte ansette sine arbeidstakere på lik linje med ordinære produksjons- og servicevirksomheter, og at de må følge bransjenes tariffavtaler på de aktuelle områdene. Men de vant ikke frem. Det ble en lovendring, og frislippet for bemanningsbransjen var et faktum. Siden har norsk fagbevegelse kjempet en hard kamp mot bemanningsbransjen.

Det første forslaget Rødt stilte da vi kom inn på Stortinget var å forby innleie fra bemanningsbransjen på byggeplassene på Østlandet. Etter valget i 2021 vant vi, sammen med fagbevegelsen, en viktig seier. Fra 2023 ble reglene for innleie fra bemanningsforetak strammet inn. Innleie fra bemanningsforetak ble underlagt strengere vilkår, og det ble innført et forbud mot å leie inn arbeidstakere til arbeid på byggeplasser i Oslo, Akershus, Buskerud, Østfold og Vestfold. Innstrammingene i adgangen til å leie inn fra bemanningsbyråer, og forbudet mot innleie i byggebransjen på Østlandet, har vært viktige skritt på veien mot å erstatte innleie fra bemanningsbransjen i Norge, en bransje som har utgjort grobunn for sosial dumping og undergraving av fagbevegelsen med faste ansettelser. Innleieforbudet i byggebransjen overlevde ESAs sak mot Norge, men norske næringsinteresser fortsetter å dra politiske kamper de har tapt i Norge inn for EFTA-domstolen.

Et reelt folkestyre betyr at makta ligger hos folket, som velger sine representanter til folkevalgte organer, enten til Storting, kommunestyre eller fylkesting. Vår tilknytning til EU gjennom EØS-avtalen har siden 1994 bidratt til å fragmentere folkestyret og den norske modellen, ved å gradvis overføre beslutningsmyndighet og nasjonal kontroll til EUs organer, der en byråkratisk maktelite får stadig mer å si for Norge.

RØDT KREVER AT:

- Uregulert konkurranse og fri flyt av arbeidskraft på kapitalens premisser ikke skal gå foran arbeidsfolks behov for fast jobb, tariffavtaler og nasjonale krav til et regulert arbeidsliv.
- Arbeidslivet skal være demokratisk, ikke styres av mektige kapitaleiere i allianse med markedsliberalister i Brussel.
- Norske lover vedtatt av Stortinget og tariffavtaler framforhandlet mellom partene i arbeidslivet skal gå foran EU-regler.

En effektiv jernbane i offentlig regi

Norge har tatt EUs fjerde jernbanepakke inn i EØS-avtalen. Det skjedde 1. juni 2021. Et stortingsflertall bestående av Høyre, Frp, Venstre og KrF stemte for.

Formelt skjedde det først 24. september samme år. Men det var spesielle omstendigheter.

Høyre-regjeringa satt på avgang. To uker tidligere hadde stortingsflertallet skiftet. Partiene som hadde stemt imot, var nå i flertall. Men regjeringa så bort ifra en henstilling fra det nye flertallet om å utsette behandlingen. Og et forslag fra Rødt i Stortinget om å oppheve vedtaket, ble avvist noen måneder senere.

Hva er fjerde jernbanepakke?

Enkelt forklart er konkurranse innen persontogdriften på jernbanen nå blitt obligatorisk i Norge, som en klar hovedregel. Det skyldes fjerde jernbanepakke.

Det kan i noen land løses gjennom å slippe til flere selskaper parallelt med det statlige. Det er ikke mulig i Norge, siden vi mangler dobbeltspor de fleste strekninger. Da må konkurranse løses gjennom anbudsutsetting av kjøringen på konkrete strekninger. Selskapet som vinner anbuds-konkurransen for en strekning, får monopol på denne strekningen for en periode.

Direktivet blir slik et påbud om å føre høyrepolitikk, importert fra Brussel. Da er det heller ikke så rart at Høyre-regjeringa ivret for den. Det passet som hånd i hanske med oppsplittingen og anbudsutsettingen av jernbanen de selv hadde igangsatt fra 2016 av.

Britiske Go-Ahead vant anbudspakken for Sørlandet med enerett til å kjøre persontog der frem til 2027. Svenske SJ vant pakken for tilbudet nordover (til 2028), mens Vy selv vant anbudspakken for vest (til 2029).

Forsiktig utfordring av handlingsrommet

Et fremtidig stortingsflertall kan ønske å samle jernbanen under en felles offentlig paraply. Rødt vil det. I stedet for oppsplitting og konkurranse, kan vi velge å igjen satse på samarbeid, stordriftsfordeler og offentlig drift med lange avtaler. Da venter antagelig EØS-domstolen.

Ap-regjeringa har ikke gått på langt nær så langt. De har likevel valgt å utfordre det såkalte handlingsrommet i EØS-avtalen.

I mars 2023 brukte regjeringen overgangsregler i fjerde jernbanepakke til å direktetildele all togtrafikk i Østlandsområdet til Vy, inkludert flytogtilbudet. Denne kontrakten trer i kraft fra 2028 og varer i 10 år. Hva som skjer etterpå, vet vi ikke. Muligheten for å benytte seg av disse overgangsmulighetene, ble lukket i desember 2023.

I oktober 2024 varslet Ap-regjeringa at de bruker en unntaksmulighet i fjerde jernbanepakke til å direktetildele driften av Sørlandsbanen til statseide Vy i inntil fem år når dagens anbud løper ut. Det samme vil antagelig skje for anbudspakken nordover. Offisielt gjør de dette for å kunne vurdere fremtiden til de tre anbudspakkene sør, nord og vest samlet. Slik har regjeringen kjøpt seg tid, og de har sikret offentlig drift i mellomtiden.

Eftas overvåkingsorgan ESA er imidlertid i gang med å granske tildelingen. Den kan være ulovlig opp mot EØS.

Høyrepolitikk fra Oslo, men også Brussel

Høyre-regjeringas oppsplitting av jernbanen var katastrofal. Ulike selskaper kjører togene. De eies av et eget selskap. Det ble laget et nytt stort direktorat på toppen for å administrere anbud, samtidig som Bane Nor ble skilt ut. Både spordrift og vedlikehold av tog skulle på anbud.

For de reisende er tilbudet blitt mer uoversiktlig, og billettene ofte dyrere. Jernbanen er blitt dårligere, men likevel dyrere i drift. Sektoren ble langt mer uoversiktlig, med selskaper som trekker i ulike retninger. På toppen er det opprettet et nytt, stort nivå av direktører med millionlønn.

I mars 2023 kunne en gjennomgang i Aftenposten slå fast:

Jernbanereformen skulle spare milliarder. Seks år senere betaler staten mer for å kjøre togpassasjerer enn før.

Alt dette er hjemmeavlet høyrepolitikk. Her må vi sette hale på den riktige grisen: Erna Solbergs regjering, og de fire borgerlige partiene Høyre, Frp, Venstre og KrF. De valgte å splitte opp norsk jernbane.

Noe har Ap-regjeringa reversert. Men selve organisasjonsmodellen for jernbanen, som er rigget for anbud, er foreløpig beholdt.

Problemet er at det er dukket opp en annen gris i mellomtiden. Den heter EØS. Fjerde jernbanepakke gjør det vanskelig å samle jernbanen igjen i fremtiden. Selv om vi gjør vedlikehold og utbygging i offentlig regi, må vi ha et eget, adskilt selskap for å kjøre tog.

EU-reglene inneholder en permanent unntakshjemmel fra konkurranse. I helt særskilte tilfeller er det mulig å direktetildele kontrakter hvis det anses: «berettiget ut fra de relevante strukturelle og geografiske særtrekkene i markedet og jernbanenettet, særlig med hensyn til størrelse, særtrekk ved etterspørselen, jernbanenettets kompleksitet, teknisk og geografisk isolasjon og de tjenestene som omfattes av kontrakten».

Det er denne muligheten Norge må benytte seg av. Selv om den nok egentlig er myntet på enkeltstrekninger med liten og ulønnsom trafikk, er det muligheten vi har for å sikre stordriftsfordeler og helhet. Da må handlingsrommet i EØS-avtalen utnyttes.

KONKRETE TILTAK RØDT ARBEIDER FOR:

- Si opp EUs fjerde jernbanepakke, slik at Norge står fritt til å organisere persontransport slik vi selv ønsker.
- Samle og gjenreise jernbanen i én etat med ansvar for både infrastruktur, transport, vedlikehold og renhold.
- Bygge ut mer jernbane for å øke kapasiteten og redusere reisetiden, slik at jernbanen kan erstatte flytrafikk (passasjerer) og veitransport (gods).

